

BEGRUNNELSER FOR STRAFF: INNLEGG PÅ KONFERANSEN TIL KRIMINALOMSORGENS UTDANNINGSSENTER (Krus) 14. OKTOBER 2015.

Professor emeritus og medlem av Politisk Utvalg i KROM, Thomas Mathiesen

Kjære venner,

Mange takk for invitasjonen til å komme hit og for å snakke om begrunnelser for straff! Det er et tema som står meg nært. Jeg skrev faktisk en hel bok om emnet for litt under 30 år siden, i 1987, kalt *Kan fengsel forsvares?* Jeg lånte tittelen fra en tidligere bok av Aslak Syse. Min bok kom i ny utgave i 1995, og er oversatt til en hel del språk, innbefattet til engelsk – under tittelen *Prison on Trial* - og, nylig, til mandarin! Men hva de gjør med den i Kina, vet jeg ikke. Jeg er blitt fortalt at materiale om boken er spredt til 100 kinesiske universiteter.

Imidlertid er forholdet det at vi står i ny situasjon her i Norge. Situasjonen er at i Norge har fengslene i de siste årene fått et helt nytt hegemoni. Fra å være et nokså svakt ledd i straffesakskjeden, med lave antall fanger i alle de siste årene, har fengslene vokst seg store, og fengselsstellet – som jeg pleier å kalle det i stedet for «kriminalomsorgen», for så mye «omsorg» har jeg egentlig ikke sett i fengslene – har fått makt. Det vil si, det er jo egentlig justismyndighetene – med justisministeren i spissen - som har fått økt sin makt, og fengslene har fulgt etter.

Dette fører meg til å si følgende: For å temme fengslene, for å temme dette trollet fra å vokse uhemmet og ikke bare bli stort men

kjempestort – trenger vi en ny *Jens Bjørneboe* i fengelsstellet i Norge.

Bjørneboe satte i sin tid Norge på hodet ved sine aksjoner mot fengslene. Jeg husker denne tiden så vel, for det var litt etter denne tiden at vi startet foreningen KROM – Norsk forening for kriminalreform. Det var nok i den hensikt å følge opp noe av Bjørneboes arbeid. Det var i 1968, og det var ca. 10 år etter at Jens Bjørneboe hadde skrevet sine kronikker om fengselslivet, om lemmen, osv. i Dagbladet. Forfatteren Tore Rem, som har skrevet en meget grundig to-bindts biografi om Bjørneboe, har skrevet og har sagt til meg at fengselssaken, det var Bjørneboes *virkelig alvorlige sak*. Mye av det han ellers gjorde, var preget av mange formål. Men dette var SAKEN, med store bokstaver. Jeg husker det minneverdige møtet i Gamle Festsal den gangen. Lege Jon Leikvam, tynn, utslitt og grimet i en gammel doktorfrakk som han gikk i, var der. Og Bjørneboe var der – ung, elegant, og arrogant, vel-dresset, og meget kjapp i replikkene. Jeg holdt nesten med gamle Leikvam. Men Bjørneboes seier var total. Det var et fullstendig havari for Leikvam og Fengselssykehuset. Bjørneboe overvant Leikvam fullstendig.

Og mye ble gjort den gangen. Vi var alle barn av vår tid. KROM ble stiftet, og opprøret mot særreaksjonene og mye annet kom som perler på en snor.

Men hva med vår egen tid? Jeg er fristet til å si. Ja, det skjer en masse. Men jeg er samtidig fristet til å si: Nei, det skjer jo ingen ting. Justismyndighetene og justisministeren får i dag lov til å gjøre akkurat som de vil. Og det de vil, er å skjerpe straffene – gjøre dem lengre – og bygge nye fengsler, for å sperre fangene inne.

Jeg skal ikke si at alt dette er helt nytt. Mye begynte å skje under Arbeiderpartiets lange tid som regjeringsmakt. Men vi hadde da noen liberale justisministre inne imellom. Vi hadde *Inger Louise Valle*, den lengst-sittende av dem alle. Men det er lenge siden, vil noen si. Men så hadde vi *Knut Storberget* i nyere tid. Jeg synes han ville mye bra, men måtte gå. De fleste ellers i fortiden ville i grunnen lite, og bygget simpelthen ut fengslene, med lengre straffer og alt som hører til. Jeg er nødt til å si navnet. Anundsen fra Frp. vil noe. Man kan ikke ta det fra ham. Det er bare det, at han vil nesten hele tiden noe galt.

Jeg finner det nesten utrolig at vi i dag, etter en lang sosialdemokratisk periode ispedd enkelte andre innsmett, har fått Frp., og et helt Frp. regime, på toppen av pyramiden i fengselsstellet vårt. De andre har det jo i hvert fall vært mulig å snakke med. Frp. går det ikke an å snakke med. De – han, Anundsen – bare sier ikke noe. Han går bare videre.

Hva gjør så Frp. De gjør tre ting.

For det første går også de inn for lengere straffer. Det er flere eksempler på dette. Jeg kan ikke gå i detalj. Kriminaliteten i det norske samfunn øker stort sett ikke. Den går i noen tilfeller ned. Det er situasjonen i flere andre land også. Men som jeg har sagt før: De lengere straffene fører til at sirkulasjonen i fengslene blir langsommere, hvilket i sin tur gjør at fangebefolkningen øker. Dessuten øker varetektstallene. Og dessuten stenger man åpne plasser – som dokumentert i NRK-TV1 dagen før i går, 11. oktober 2015 – til tross for at både ansatte og innsatte finner disse plassene gode, og til tross for at de er billige å drive. Jeg tenker konkret på skogsleiren i Fyresdal, en avdeling under Arendal fengsel. Til sammen får man kø. Man har hatt større køer før. I alle fall mener

man at køen må finne sin løsning. Men ikke ved en ganske liten forkorting av straffene, noe som samlet sett ville løse mye, og ikke for eksempel ved alternativ konfliktbehandling, som også kunne løse en del.

I stedet, og *for det andre*, vil man gjøre fanger til eksportartikkel: For å løse køen, vil man nå i første runde eksportere 252 fanger med lange straffer til Nederland. Det finnes en mengde motforestillinger. Men de kan man bare se bort fra. For eksempel kan man se bort fra Juss-Bussens argumentasjon – at fangene ikke vil få rettshjelp i Nederland, i motsetning til i Norge, der de jo har Juss-Buss. Men det er ikke er noe problem, for fangene har jo ikke rett til rettshjelp under soning, svarer statssekretær Vidar Bræin-Karlsen fra Frp. Det kan dokumenteres at «72 av de 174 innsatte som skal sone i nederlandske Norgerhaven, blir sendt ut av landet mot sin vilje. Nylig forsøkte en mann å ta livet av seg etter at han fikk beskjeden om overføring». Han soner i Bergen, har barn i Bergen som ikke kan besøke ham i Nederland, og dessuten er han syk.¹ Det kan dokumenteres at Bræin-Karlsen ganske enkelt svarer at «Det skjer mer eller mindre alvorlige hendelser i norsk kriminalomsorg hele tiden. Det er vanlig at innsatte blir sendt fra et fengsl til et annet i Norge uten at innsatte samtykker»,² som om en dårlig ordning i Norge er et svar på en enda dårligere ordning ved eksportering av fanger til utlandet.

For det tredje er denne genistreken allerede passert, ved at man skal bygge nye fengselsplasser, i første runde for 181 mann - i Norge – delt mellom Ullersmo og Eidsberg fengsel. De skal stå ferdig i 2017. Hvordan skal det skje? De kaller det *modulbygg*. Når man søker på modulbygg, kommer så vidt jeg er blitt informert at *containerbygg*

¹ <http://www.abcnyheter.no/nyheter/2015/10/01/194874381/72-fanger-til-nederland-mot-sin-vilje>

² Samme sted som ovenfor.

opp, sånn som på Trandum, som ikke en gang kalles et fengsel! Fangene skal altså sitte i modulbygg, containere, som antakelig kan bygges raskt! Følgende kan også dokumenteres: Under tittelen «Utvider Ullersmo» heter det i en pressemelding³ at det er «vedtatt å bygge 550 lukkede fengselsplasser. I statsbudsjettet for 2016 avsettes det over 400 millioner kroner til 181 lukkede fengselsplasser. Ullersmo utvides med 96 plasser, sier stortingsrepresentant Hårek Elvenes i en pressemelding.»

Er det noen som protesterer? Nesten ingen. KROM er fortsatt aktiv, Rettspolitisk forening holder sine møter, Juss-Buss eksisterer. Ellers er det knapt noen.

Innenfor rammen av temaet for denne konferansen, kan man si at det er en *helt fundamental dehumanisering av fengselsstellet* som nå skjer. Tilløp på rehabilitering er, simpelthen, vekk. «Tilbake til samfunnet» fra første dag er ikke noe slagord lenger. Storbergets tanker om åpne fengsler er døde. Han ville nemlig bygge flere fengsler, lite klokt av ham, men åpne sådanne, sa han på en KROM-konferanse nylig. Det var jo noe. Nå vil man bare bygge lukkede fengselsplasser.

Åh, man har alternativer i krokene. Men de forblir i krokene. Innesperring, containeraktige betingelser, dehumanisering, er tidens tegn.

Nils Christie skrev en gang en bok som het *Kriminalitet som industri. Mot GULAG vestlig type*. Den dehumanisering av fengselsstellet som jeg advarer mot, nærmer seg et GULAG-system. Man kan også si at det nærmer seg amerikanske tilstander, selv om det er et stykke igjen når det gjelder antall fanger.

³ <http://www.eub.no/nyheter/utvider-ullersmo>

Mine damer og herrer, en gjenreisning av Jens Bjørneboes arv på dette området, altså en klar og rungende protest, en virkelig pipekonsert, er i høy grad på sin plass - også innenfor kriminalomsorgen. Nå bruker jeg ordet, for akkurat nå er det et vitalt spørsmål om å gjeninnføre elementer av noe vi vil kalle omsorg som vern mot den totale *dehumanisering*.

For å knytte an til denne konferansens hovedtema:

Hovedbegrunnelsen for fengselsstraff er ikke rehabilitering, eller allmenprevensjon, eller rettferdighet eller andre fine ting som vi ofte snakker om. Hovedbegrunnelsen for straff er kort og godt innesperring i lukkede fengsler for å bli kvitt de som har gjort noe galt. Det er kjernen i dehumaniseringen.

Takk for meg!